

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 122
(18709)

2015 чылдың
ноябрь 3
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

НОЯБРЬ 4 – Чоннуң чаңгыс деминиң хүнү

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ: «Демнигде — күштүг»

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнүн күнүнде күрүнө шаңналдарын тыңган. Шаңнал тыпсырының езулалы Чазаның бажыңга байырлыг далга болуп эрткен.

Шолбан Кара-оол чыылганнарга изиг ыры чедирген.

Байырлыг езулалдың хүндүлүг жикчилери! Коллегалар! Эш-өөр! Силерге чүректиң ханызындан байыр ирип тур мен! Бистиң чаңгыс чер-туугларывыска күрүнө шаңналдарын сыры-биле бо залда база катап келдивис! Шаңнал тыпсырының салын чугула күрүнө байырлалы-биле апырлаштырган. Бөгүн ону Чоннуң тыс деминиң хүнүнүн бүдүүзүнде низастан. Кел чыдар байырлал-силерниң шуптуңарга сеткилим ындан байыр чедирип тур мен!

Чоннуң чаңгыс деми кайы-даа үеде кол национал идея болуп келген. Дээрже бистиң эрткен болгаш келир исти харылзаштырып турар үндезин-Россияның хөй националдыг бүгүмүң Төрзөн чуртунуң чаагай чоруу гаш чечектелишикини дээш сырый ыжышкыны күрүнениң хамаарыш-чоруун, культура-төөгү салгалын бол-делегей цивилизациянын камгалап элгениниң хөй-хөй үлегер-чижектери

Оларның биске эң чоок болгаш андигир чижээ — Ада-чурттуң Улуг аны, бистиң чуртувустуң бо чылын деглээни Тиилелгениң 70 чылы, иң чаңгыс чер-чурттуугларывыстың салышкын кириген Тиилелгежи, а чоннуң дайынчы болгаш күш-чы маадырлыг чоруу-дур.

Бистиң улуг чуртувуска төөгүлүг ышкын чугула уjur-дузалыг. Амгы тыптып келген фашисчи болгаш моналисчи янзы-бүрү агымнарны, оризми база катап тиилээр болгаш үг болур арганы биске бээр эң кол — сырый демнежилге.

Одунуң ада-чуртунуң чаагай чоруу каттыгып шыдаар арга бистиң чо-ска амгы үеде эң чугула. Россияның омказынче кижикөрбээн ыйыдыш-ар болуп турар.

Ынчалза-даа бергелерге торлуп ыкпаан бис. Оларны бисте бар ики курлавырларны мөөңнээр, ыг-даа шаптараазыннарны кады эртер арга деп санап турар бис. Иңкүжүвүс чаңгыс демивисте, Төрзөн туң чаагай чоруу дээш ажилдап иривисте, эргежок чугула апарганда, октуг-боолуг камгалап шыдаары-га. Террорисчи хамчык Евразияда нерларывыстың кызыгаарын алып езин дээш, Россияның ужудукчулары ыда ынчаар кылып турар.

Чуртта амыдыралдың бөдүүн эвези индигир. Ындыг үеде безин регион-а Федералдыг бюджеттин дузазы ырылбайн турар, харын-даа чамдык дер талазы-биле көзүлдүр өскөн.

Күрүнө чаңгыс-даа социал хүлээл-эн ойталаваан. Ону эки билир аш үнелээр уjurлуг бис. Ол са-

Малчын ие Кара-Бызаа Бырлымааевна Монгушка Тываның Баштыңы чечекти тудускан.

гыш салышкынга, бодувустуң иштики күженишкыннеривисти улгаттырып тургаш, харыылаар херек. Түннелдерни чедип ап билири чугула. Салдыгган рубль бүрүзүн дээштиг ажыглаар. Чугула айтырыгларны шиитпирлээр, түр үеңг экономиктиг бергелеринге таварыш-каннарга дузалаар. Ол дуза адрестиг болур уjurлуг, чамдык таварылгаларда бодунга ажил тып алырынга деткимче болур уjurлуг. Чазын «социал картош-ка», үрезинни, ногаалар өзүмнерин үлөп турарывысты көрээли. Дыка хөй кижикөрбөз болган, садарынга безин арткан. Шак ынчаар аш-чем бараанын дашкаар-тан кири сөөртүр чорукту чидирер херек. Ынчалза-даа оон бүрүнү-биле ойталаары амдызында болдунмас. Бодувустуң негелде-хереглелдеривисти 65,5 хуу хандырып турар бис.

Чурт ийи дугаар чыл санкциялар көрүп келди. Оларны киригенинде эки чүүлдер база бар дээрзин амыдырал көргүскөн. Ол дээрже иштики рынокта хосталган черлерни ээлээр-дир. Тус чер бараанының бүдүрүкчүлеринге ол эки чүүл-дур.

Тус черниң бараан бүдүрүкчүлерин деткип эгелээр бис дээрзин чугаалаар апаар, санкцияларга хары ол бол-ган. 2011 чылды Тус черниң бараан бүдүрүкчүлүнүн чылы кылдыр чарлады-выс. 2013 чылда «Чаңгыс суур—чаңгыс бүдүрүлге» губернатор төлевилели эгелээр. Ол чүгле тус черниң бараан бүдүрүкчүлеринге деткимче эвес, кри-зиске удур ниити национал хемчеглерге база идиг болган. Суур бүрүзүңе кол про-дукция бүдүрүлгезин деткип турар бис.

Ырак суур Эйлиг-Хемге шаг-төөгүден бээр ангор өшкүлөр өстүрүп

келген. Ол угланышкынны амгы үеде деткип турар бис. Ангор дүгүн кыргааш, оон продукция бүдүрер бригадаларны тургузар деп шиитпирлээр бис.

Дагылыг чер Мөңгүн-Тайга болгаш сурагылыг тыва сарлыктар. Россияда ол чүгле Тывада бар. Сарлык сүдү — арыг экологтуг продукт. Үлегерлиг сарлык ажил-агыын чоорту тургузар бис.

Россияның Чазан М-54 Федералдыг орукту Хандагайты (Россия) — Боршоо (Моол) хыналда пунктузунче үнер кылдыр шилчидериниң дугайында шиитпирни хүлээр алган. Оон бистиң республикага уjur-дузазының дугайында чугаалаан мен.

Ол угланышкында кол чүүл — каа-лы пунктузун хөй талалыг чурумга ажилдаар кылдыр организаастаа-ры. Өске чурттарның хамаатыларынга ол пункту дамчыштыр боттарының бараанын болгаш ачы-дузазын эрт-тирер арганы тургузар. Чоокта чаа Роскызыгаарның удуртукчузу Константин Бусыгин-биле уjurлаштым. Тыва Азияже үнер оруктуң аксы болур дээрзи-биле ол чөпшээрешкен.

Бистиң республика талазы-биле ин-фраструктурлуг өске шиитпир күрүнениң кичээнгейинде арткан. Ол дээрже чаа электри станциязының тудуу-дур. Ол телевилелди уламчылаары-биле ажил-агыг эштежилгежи хевирлиг «Тыва-вазнергоинвест» тускай организация-ны тургускан. Компанияның ажилынга Даштыкы экономиктиг банкының тур-гузуунда салбыры — «Телевир акша-ландырышкынының федералдыг төвү» ААН, «Свеко Союз Инжириг» ХАН үлүүн кириер. Тываның эрге-ажыын «Инвести-цияларны хаара тудар болгаш камгалаар талазы-биле агентилел» камгалаар.

Бо залда аңгы-аңгы мергежилдин кижилериниң чыгып келгенин барым-даалааш, бо хүнде эң чугула болуп турар айтырыгларга доктаап көрейин. Дүжүт ажаалдазының болгаш мал чеминиң белеткелиниң үези доозулган. Бо чылын база бойдус көдээ ишчилерниң шыдамын шылгаан. Кандаашкын болуп, оът-сиген багай үнген. Тос айларның дур-гузунда көдээ ажил-агыг продукциязының бүдүрүлгезиниң деңгели, эрткен чылда-азынга деңгээрге, 2,5 хуу кудулаан. Мал чеминиң белеткелинде байдал нарын. А кыш берге болур деп турар. Муниципалдыг курлавыр фондуларынга 652 тонна сигенни белеткээр. Бөдүүн чөмнөр фондузу 852 тонна белеткет-тинген. Республиканың Чазан курлавыр фондузундан 1250 тонна тараа фуражын садып алыры-биле 8 млн. рубльди тус-кайлаан. Кыштаглаашкынны чогумчалыг эрттиреринге байдалдар шак ынчаар тургустунган.

Ниитизи-биле эрткен тос айларда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң көргүзүлгери багай эвес. Чижээ, үлетпүр продукциязының индек-зи 8,2 хуу, чүк сөөртүлгези — 1,5 катап, пассажир аргыштырылгасы — 7,1 хуу, харылзаа ачы-дузазының хемчээли — 5,6 хуу өскөн.

Чуртталга тудуунуң талазы-биле Сибирьде мурнакчы үш регионнуң са-нында кирип турар бис. 2015 чылдың тос айларының дургузунда республикага чуртталга бажыңнарын, эрткен чылдаа-зы-биле деңгээрге, 1,3 катап хөйну дужаган.

Чуртталга тудуунга бедик темпирерни 2008 чылдан бээр салбайн келген бис. Алды чыл дургузунда республикага 400 муң ажыг дөрбелчин метр чуртталга шөлүн туткан.

Чуртта-даа, республикада-даа чам-дык көргүзүлгөр кудулаан. Чоннуң бот-туг орулгасы 9 айларның дургузунда 5,4 хуу кудулаан. Ажил төлевириниң талазы-биле ниити өре октябрь 1-ниң байдалы-биле 19 млн. рубль четкен. Берге үени чурт-биле кады чурттап эртип турар бис. Ынчалза-даа байдалдар ындыг коргунчуг эвес. Республикада тудуглар уламчылап турар, келир үеге бүзүрелдивис ол.

Байырлыг езулалдың хүндүлүг кир-жикчилери! Аңгы-аңгы салгалдарның, аңгы-аңгы сөөк-язы болгаш аңгы-аңгы мергежилдин кижилери мында чыылган. Силерни бедик харысалга, бодуңарның ажил-ижиңерге, бодуңарның өг-бүлөңерге, бодуңарның чонуңарга бердинген чорууңар каттыштырып ту-рар. Шаңнаткан бүгү кижилерге ханы хүндүткелди көргүзүп, чоргаарланып, байыр чедирбишаан, чедишкынниг ажил-ижиңер дээш четтиргенимни иле-редир сорулгалыг мен. Чоннуң чаңгыс деминиң байырлалының бүдүүзүнде силерниң чедишкыннериң уjur-дузазын улам ханы медресеп билип турар бис.

(Уланчызы 2-ги арында). ➡

ЧОННУҢ ХАНЫ УТКАЛЫГ БАЙЫРЛАЛЫ

Социализмниң буурап дүшкени-биле холбаштыр Октябрь революциязының байырлалын демдегледип турган ноябрь 7-8-тиң хүннерин ноябрь 4-те Чоннуң чаңгыс деминиң байырлалы кылдыр солуп каапканын билер болгай бис. Эге баштай байырлал долгандыр хөй чугаалар, маргыжыглар, чигиниглер-даа турган. Оон бээр 10 чыл эртип турары бо. Бо байырлалдың уjur-утказынга хамаарыштыр Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д. Монгуш-биле чугаалашкан бис.

– Хонук-оол Доржуевич, шыны-биле алырга, дыка хөй кижилер чогуу кандыг байырлалы бо, эргиде турган ноябрь 7-ниң байырлалын ноябрь 4-биле чүге солааны деп айтырар болза, ол дугайында орта-даа билбес, ону боданмайн-даа турар болдур ийин. Шынап-ла, чүге ынчанганыл?

– Ол ам Россияның төөгүзү-биле холбашкан байырлал болуп турар чүве-дир. 1612 чылдың ноябрь 4-те бөдүүн чон ортузунга шериглер тургускаш, Кузьма Минин биле Дмитрий Пожарский Москвадан поляк элекчилерин үндүр сывырган. Ол болушкуну байырлал хүнү болдурар дугайында саналды баштай-ла

план езугаар хөй хемчеглерни органиастап чоруткан. Чижээ, Тес-Хем кожуунга Хөй-ниити палатазының хүнүн эрттирди-вис. Ону силерниң солунуңарга калбаа-биле чырыткан.

– Россияның хөй национал чоннарынга бо байырлалдың уjur-утказы кончуг улуг дээрзин чугааладырар. Бодуңар ону канчаар демдегледип турар силер?

– Мен ам бо улуг-хүнде Москваже уjur чоруур ол-дур. Ноябрь 4-те аңаа Россияның Президентизи Владимир Путинниң байырлыг хүлээп алышыкыны болур. Ынаар чүгле хөй-ниитиниң төлээлери баар. Моон-биле үш дугаар чыл Президентиниң ол хүлээп алышыкыныга киржип тур мен. Дыка онза эртер чорду. Кандыг-даа солун кижилер бар. Эрткен чылын мен аңаа сураглыг дээр кижилер-биле ужуражып, Тыва дугайында сонуургадып, ижин-кара чок чугаалашкан мен. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, ленинчи комсомол шаңналының лауреады, Социалисттик Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Улустуң артизи, композитор А.Н. Пахмутова, академик, профессор Е.П. Велихов, Орус православ шажынның старообряд хүрээзиниң митрополиди Корнилий-биле ужуражып чугаалашка-

Х.Д. Монгуш митрополит Корнилий-биле. 2014 чыл.

Россияның шажыннар аразының чөвүлели кириген. Ону деткээр улус база хөй болган, ынчалдыр-ла ноябрь 4 – Чоннуң чаңгыс деминиң хүнү апарган. Ону Россияда хөй националдыг бүгү чоннуң байырлалы кылдыр демдегледип турар болгай.

– Ону бис колдуунда анаа дыштаныр хүн санынга хүлээп көрүп турзувусса-даа, ооң уjur-утказы дыка ханы, угунда-ла бөдүүн чоннуң байырлалы болуп турар. Хөй-ниити палатазы бо байырлалга хамаарыштыр кандыг аялдар чорудуп турары?

– Хөй-ниити палатазы – чоннуң төлээлери болган төлээде, бо байырлалды биске кол хамаарыштырып турар. Ынчангаш чер-черлерге Хөй-ниити палатазының кежигүннери ноябрь 4-ке уткуштур тускай

ным уттундурбас.

Хүлээп алышыкыга Владимир Владимирович чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнде бүгү россияннарга онза сөстөр-биле байыр чедирерин билер бис. Чүс чылдарның ханызындан келген байырлал национал сактышыкының онзагай арыннарын илередип, чон боду сандаралды чок кылып, хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун чедип алганын демдегледип чугаалаары кижиниң сагыш-сеткилинге кончуг кирер чорду. Ол хүн Россияның аталдарына кириген үлүү дээр даштыкы хамаатыларны база шаңнап турар. Ам база онзагай байырлал болуру чугаажок. Тываның хөй-ниитизин күрүне деңгелинге төлээп баарым – аас-кежик.

Надежда МОНГУШ.

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ: «Демнигде — күштүг»

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

КҮРҮНЕ

ШАҢНАЛДАРЫ

«Буян-Бадырғы» орденниң III черге-биле күш-ажылдың хоочуну, филология эртемнериниң кандидады, Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажилдакчызы Зоя Борандаевна Чадамба шаңнаткан. Ооң ажылының стажы — 41 чыл.

Ындыг шаңналды Тываның гуманитарлыг болгаш социал-экономиктиг шинчилелдер институтунун археология болгаш этнография секторунун эргелекчизи, төөгү эртемнериниң кандидады Монгуш Хургүлолович Маңнай-оолга тывыска. Ол эртемге 56 чыл бараан болуп келген.

Тыва Республиканың «Күш-ажылчы шылгарал дээр»

медалын Кызыл кожуунун Шамбалыг суурда хуу дузалап ажил-агыының баштыңы Кара-Бызаа Бырлаймааевна Монгушка тывыска.

Бистиң элээн хөй чаңгыс чер-чурттугларымыска Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң база Кызыл хоорайның үндөзилеп тургустунганының 100 чылынга алдар болдурган Тыва Республиканың юбилейлиг тураскаал медалын тывыска. Оларның аразында хереглел кооперациязының хоочуну Чашоол Кыргысович Айыр-Саана, даш чонукчузу, «Россия Федерациязының Чурукчулар эвилели» чогаадыкчы хөй-ниити организациязының кежигүнү Елизавета Байыровна Байында, Тываның «Афганистанның хоочуннар эвилели» хөй-ниити

организациязының кежигүнү Ахмед Николаевич Ласан, күш-ажылдың хоочуну республиканың культуразы алдарлыг ажилдакчызы, У.Хем кожуунун Шагаан-А.Хоорайда уругларның немде өөредилгезиниң башкы Анай Түлүшевна Мохова, Т.Республиканың уран чүтүтү алдарлыг ажилдакчызы, суктор, Россияның болгаш Тыва чурукчулар эвилелдери кежигүнү Александр Ондаров Ойду олор бар.

Бистиң тос чаңгыс чурттугларымыска аңгы-а.адырларга Тыва Республика алдарлыг аттарын тывыска, кижиги — хүндүлел бижики-шаңнаткан, бир кижиге — Т.Республиканың Баштыңы өөрүп четтиришкенин чарла

Байыр чедиришкinnerи

гамчык чуртта чурттап турар бис. Кожа-хел харылзааларга болгаш бот-боттарын хүндүлө чорукка үндөзүлөттинген чаңгыс демвис бис республиканың болгаш бүгү күрүневиштиң чедикиниң сайзыралыга үндөзүн болур.

Чурттуң салым-хуузуңа бистиң кижиги бүрүзү хуу киржилгези, чедишкinnerи күрүнени турзарыңа эрге-чагырганың харысалгазы болгаш ниитилелдиң чаңгыс деми байырлалдың идеясы бо-дур.

Силерге кадыкшылды, эки чүүлдерни, аас-жиин, бот-боттарыңарның араңарга хүндүткел, шыдамык чорукту болгаш аас-кежин күзөдүм.

РФ-тиң ФХ-ниң Күрүне Думазының депутаты Л.К. ШОЙ

Эргим чаңгыс чер-чурттугларым!

Күрүне байырлалы — Чоннуң чаңгыс деминиң хүнү-биле чүректин ханызындан байыр чедирип тур мен!

Бо байырлал кижиниң мөзү-шынарының эң үнелиг чүүлдерин — патриотчу чоруун, сырый каттыжышыкынын, чаагай чүүлдерге болгаш чөптүг чорукче чүткүлүн илередип турар. Төөгү талазы-биле чаңгыс салым-хуулуг, чаңгыс келир үелиг чаңгыс аай чон бис дээрзин биске база каттап сагындырып турар. Бистиң сорулгазы база чаңгыс күрүнениң чаңгыс демин камгалап арттырары болгаш ооң күчү-күжүн быжыглаары.

Амгы үеде хөй-хөй чоннары, девискээрлерни болгаш культураларны каттыштырып турар кай-

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым!

Силерге Чоннуң чаңгыс деминиң хүнү-биле байыр чедирерин чөпшээрел көрүңер. Россияның кол байырлалдарының бирээзи келгени бо. Ол аныяк байырлал болза-даа, бистиң чуртувустуң хөй национал чону ону чыл келген тудум үнелеп, калбаа-биле демдегледип турар. Ол россияжилерниң бузулбас найыралының болгаш каттыжылгазының илереди-дир.

Тываның чурттакчы чонунуң улуг Россия-биле чоокшулажылгазы 17 векте, Алтын-хаанар үезинде-ле эгелээн. Ынчалза-даа езулуг каттыжылгазы бир век бурунгаар тургустунган. Эрткен чылын бистиң Тывавыс Россия-биле демнежилгезиниң 100 чыл юбилейин демдеглээн. Ол байырлал сагыжывыста уттундурбас артып калган.

Амгы үениң Тывазы — улуг Россияның чарылбас кезээ. Республиканың чурттакчылары бүгү чурт-биле деңге төөгүлүг улуг орукту эрткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдары ийи күрүнениң найыралын болгаш бот-бодунга дузалажылгазын улам быжыглаан. Ол берге чылдарда Тыва совет чонга, ооң фашизм-биле хосталгалыг демиселинге ак сеткилинден дузалашкан болгаш эки тура-биле Россияның акы-дуңмалышкы чоннарының бүлезинге каттыжып кирген. Ооң соонда чедишкinnerи сайзыралдың чылдарында бүгү совет чон чаа автономияның экономиказын көдүрүп, дузалажып келген.

Тыва Республиканың хүндүлүг чурттакчылары!

Эргим чаңгыс чер-чурттугларым!

Күрүне байырлалы — Чоннуң чаңгыс деминиң хүнү-биле депутаттарның өмүнээзинден эң чылыг-чимчак болгаш чүректин ханызындан байыр чедиришкinnerин хүлээп ап көрүңер! Бо дээрге күрүнениң байлак болгаш солун төөгүзүнүн, Ада-чурт дээр чоргааралдың байырлалы-дыр.

Эң-не берге, салым-чолдун шиитпирлиг үелеринде демниг чорук төрөөн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруун чедип алырынга деткимче болуп келген. Бо хүн дээрге чүгле сырый каттыжылганың болгаш демниг чоруктуң демдээ эвес, кижиги бүрүзүнүн езулуг патриотчу, хамааты харысалгазының үлегер-чижээ-дир.

Бурун тыва черде чурттап чоруур кижиги бүрүзү ооң салым-чолу дээр сагыш аарып чоруур дээрзи чугаажок. Ынчап кээрге, бистер шуптувус ниити болгаш кол сорулгалыг бис — Тываның бүгү адырларының ажил-чорудулгазын хөгжүдөр дээр

Тываның чурттакчылары бодунуң чүтүк Россияга чектелишкinnerи, экономиктиг күчү-күжүнүн болгаш чылдар өттүр найыралыны быжыгышыкынын күзеп турарлар. Республика херек кырында чурттуң бүгү талаа хөгжүлдөзүңгө үлүүн шаа-биле кирип турар. Бшупту бурунгаарлап олурар бис. Бистиң республикавыс Россия Федерациязының дең эргеп субъектилериниң аразында төлөптүг черни элп турарыңа чоргаарланып чоруур бис. Тыва келт үеже бүзүрелдиг көрүп, базым санай көскү чаа тылгаларны чедип ап турар.

Сөөлгү үеде чуртта белен эвес байдал тур турар. Барыын чүкте күрүнелер бистиң Ада-чутувуска хамаарыштыр экономиктиг санкциялар кириген. Ынчалза-даа Россияны кандыг-даа кызгаарлаашкinner болгаш коргудушкinner-бис сы базып шыдавас. Россия күштүг болгаш быжык күрүне, ооң күжү чонунда, чаңгыс эви болгаш де нежилгези-биле быжыккан найыралында.

Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнде республиканы чурттакчыларыңа тайбыңны болгаш эп-чөптү чаагай чорукту болгаш аас-кежикти, төрээ республиказының база улуг Россияның сайзырал дээр шупту эгелээшкinnerинге чедишкinnerи күзөдүм.

Хүндүткел-биле,

Россия Федерациязының Федерация чөвүлелиниң дыйг Хуралының Федерация чөвүлелиниң кежигүнү Мерген ООРЖА

ажылдаары, сагыш-сеткилдин болгаш экономикти күш-деңгелди быжыктырбышаан, республиканы болгаш бүгү Россияның төлөптүг амгы болгаш келир үезин хандыраары.

Чүгле демнежиپ тургаш, шуптувус кады Улуг Россияны — кижиги бүрүзүнүн болгаш шуптувусту Россиявысты тургузуп шыдаар бис: кандыг-даа язы-сөөк, эрге-байдал болгаш шажын-чүдүтү хамаанчокка.

Бо кайгамчык хүн ниитилелдин каттыжылгазының, бот-боттарын билчир чоруктуң болгаш бодувустуң төөгүвүске, ол төөгүнү тургускан кижилеривиске хүндүткелдин байырлалы болуун.

Эргим чаңгыс чер-чурттугларым! Сеткилдин ханызындан быжыг кадыкшылды, аас-кежикти болгаш чаагай чорукту, бот-боттарын билчирин болгаш эп-чөптү, төрөөн республикавыстың чаагай чоруу дээр, Улуг Россияның чектелишкinnerи дээр күш-ажылчы чедишкinnerни күзөдүм.

Хүндүткел-биле,

ТР-ниң Дээди Хуралының даргазы К.ДАВАА

Географтыг диктант «МЭЭН ЧУРТУМ – РОССИЯ»

Акцияның киржикчилери.

Ноябрьның 1-де, Орус география ниитилели бодунуң чыл оюнга тураскаадып, Россия Федерациязының бүгү ионнарынга «Бирги бүгү Россияның география диктанта» деп акцияны организаптап турган. Ол акция Тываның не университетинге, Улусчу адылга бажыңыга, «Азия» скульптурлуг комплекске турткен. Акцияны эрттирер сысалга бойдус-география култединге онаашкан. Акцияны бедик деңгелге эрттирер биле аудиторияларны баш тургаар аңгылап, амгы үениң чиктиг дериг-херекселдеринге четчелээн.

Назы-хар дивейн, күзелдиг килерни хүндүскүнүң 11 шаңк хүлээп, даңзылап, олурар килерин айтып берип эгелээ. Географияга билиин хыла алыксааннар көвей болган. Адыг-даа кижилер кээп турар: олачылар, студентилер, ортак назылыг, ажил бар-чок килер, пенсионерлер. Кыда Президентиниң кадеттер училищезиниң сургуулдары келген. Оларны сонургап, адыг сорулгалыг келгенин болотайы хире бодунуң билиинге үрелдин айтырып, КПКУ-нуң калыңи, полковник Андрей Николаевич Киселев-биле чулаштым: «Эккелген сургуулдары дээрге 7-8 класста келип турар оолдарывыс-тыр. Кижилер эгелээн-даа болза, эр боттары акцияга киржир келин илереткен. Ада-чуртун калаар оолдар чуртунуң адында хөйну билири чугу-Россия Федерациязының адының тургузуун, хоорай-зын, хөлдериниң, хемнериниң тарын, бедик даглар-сын-зын олар эки билир болур турлуг. Боттарының билиин чедер-четпес чүүлдерин ренип, бедитсе эки. Бо акцияга киржири дээр-ле, бо оолдарны бодунуң билиинге үрели-дир» — деп, ол та-даңзылаткан кижилер бүрүзүнге-Тускай долдурар болгаш

диктант бижири бланкыларны үлөп берген. Аңаа киржикчинин тускай номерин демдеглээр болгаш анкетазын долдурар болур.

Диктантаыны номчул эгелээри 12 шак 00 минута турда. Тываның күрүне университетинге диктантаының сөзүглелин бойдус-география факультетиниң хөй башкылары номчаан. Улусчу чогаадылга бажыңыга география эртемнериниң доктору, профессор Светлана Сүрүновна Курбатская, «Азия төвүнге» Кы-

Акцияның эң-не улуг назылыг киржикчизин эскерип кааш, ужуражып, чугаалаштым: «Мени Сат Шаңгыр-ооловна Долунчап дээр, 83 харлыг мен. Диктантаының айтырыгларының аразында беш хире айтырыг болза-даа берге-дир. Номчул турар башкылар айтырыгларны дыка дүрген номчул кааптар-дыр. Харын-даа кижилер бүрүзүнге ол бердинген айтырыгларны саазыңа парлааш, үлөп берген болгаш, чүгээр. Бодумну ортумак бижээн деп санап тур мен»

Президентиниң кадеттер училищезиниң курсантылары.

зыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазы Дина Иванова Оюн олар номчааннар.

Географтыг диктантаыны 3 аңгы темага чарган. Бирги кеззэнге Россия Федерациязының географтыг тургузуунга, оон туружунга хамаарышкан айтырыглар. Ийигизи — чурттуң географтыг картазын кайы хире билирин тодарадыр болгаш үшкү кеззэнде чурт дугайында чогаадыг (эссэ) бижири.

Диктантаыны 45 минута иштинде бижээш, дужаар. Дужаагаш, үнүп келген Кызылдың автомобиль-орук колледжиниң студентизи Ксения Владиславовна Пыщевадан кайы хире бижээнин сонургадым: «Эки, мен 15 харлыг мен. Айтырыглар чогуу берге-дир. Ынчалза-даа бодумну черле чүгээр бижээн деп санаар мен» — деп, харыылады.

— деп, ол чугаалады.

Географтыг диктантаыны бижириинге ниитизи-биле 1 муң ажыг кижилер киришкен. Оон түңнелдерин Орус географтыг ниитилелдин Москвада төвүнче чорудар. Диктантаының харызын декабрь 10-дан эгелеп «го.ги» деп сайтыдан билип ап болур. Мындыг акцияларны удаа-дараа эрттирип турар болза эки деп санаар мен. Чоннуң угаан-медерелин сайзырадып, чурттап олар чуртувустуң географтыг туружун сайгарып, өзүп олар чаштарга тайылбырлап өөредиринге-даа, бодунуң билин бедидиринге-даа ол дыка ажыктыг.

Өлчеймаа БИЧЕ-ООЛ.
Владимир ЧАДАМБАНЫҢ
тырттырган чуруктары.

ТЫВА — УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ РЕСПУБЛИКАЗЫ

2005 чылдан бээр бистин чуртувус эң кол болгаш улуг ужуражыг байырларларның бирээзи — Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүн демдегледип турар.

Ол черлерде аңгы-аңгы сөөк-язы кижилер чурттап турар болгай. Хөй националдыг деп анаа эвес адаары бичии Тывада безин аварлар, американнар, армяннар, башкирлер, вьетнамнар, гректер, казахтар, калмыктар, карачаевтер, корейлер, латыштар, лезгинер, литовтар, марийлер, молдактар, немецтер, осетиннер, поляктар, тывалар, орустар, удмурттар, эстоннар болгаш өске-даа чоннар чурттап турар.

Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнде Тывада чамдык чоннарның төлээлери ол байырларга хамаарылгазының, боттары кандыг байырларлар демдегледип турарының, ол ышкаш Тывада чурттап турар аңгы-аңгы чоннар-биле канчаар эптиг чурттап турарының дугайында чугаалааннар.

Бадавуси Охнетега, хөгжүмчү, Тываның күрүне университетиниң доозукчузу, Нигерия:

— Эрткен чылын эжим-биле кады Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнде орус национал хеп кеткеш, Арат шөлүңге күүселде кылып турдувус. Ол дээрге чоннарның чаңгыс деминиң демдээ болган. Боттарывыстың хевивисти кедип ап болур турган бис, ынчалза-даа өске чоннуң хевин кедип алыры онзагай чорду. Ынчан мен бодумну чүгле Африканың эвес, Россияның, Тыва Республиканың төлээзи кылдыр санадым. Ол видеону мээң чаңгыс чер-чурттугларым көргөш: «О, силерни ынчаар хүлээп алганы тергил эки-дир» — деп турганнар. Нигерияда даштыкы улуска хамаарылгазы база эки. Бисте орустар, кыдаттар, американнар дыка хөй. Мээң клазымга ийи даштыкы кижилер өөренип турган. Чыл санында эртер байырларларга (бисте байырларлар дыка хөй) олар бистин-биле ылгал чокка кады оюн көргүзөр. Бо чылын Чоннуң чаңгыс деминиң байырларында бодум чуртумну, чонумну улуг өөрүшкү-биле төлээлээр мен.

Анна Иванова, еврейлерниң Зеев Жаботинский аттыг фондузунуң төлээзи:

— Хөй кижилер киржип турар, тайбыңны алдаржыткан байырлар бүрүзүңге ынак мен. Еврейлер фондузунуң төлээзи еврейлерге дузалап турар кижилер болганымда, бо байырларды демдеглээр, аңаа чоок кижилер бүрүзүңге байыр чедирип тур мен. Эң солун еврей байырларлардан Рош Ханананы онзалап демдеглексээр мен. Ол дээрге еврей езу-биле чаа чыл-дыр. Ону декабрь 31-де эвес, сентябрьда демдегледип турар. Чыл санында ол аңгы-аңгы хүннерге таваржыр. Ол хүн мында чурттап турар еврей өг-бүлелер чыгып, кады шайлап турар бис. Столга, чыл чигирзиг болзун дээш, яблокону болгаш ары чигирин ыяап салыр. Чыгыр арга чок апаарга, өг-бүлелерге байыр чедирип, белектер сунар бис.

Мээң төрзэн черим ийи — Тыва биле Израиль. Тывага дыка ынак мен, Израильге база ынак мен. Бистин республика-

да интернационал өг-бүлелер хөй. Чижээ, өгнүң эр ээзи — тыва, херээжен ээзи — еврей. Оларның уруглары бар, уйнуктары база төрүттүнген. Еврейлер өске чоннарны хүндүлээр, оларны билер улус.

Еврейлер хөй удаа сывыртадып келген, ылаңгыя делегейиниң ийиги дайынының чылдарында эттедип, соктуруп чорааннар. Маңаа чурттап чораан еврейлер кажан-даа ындыг багай үлө көрбээн. Ол дээш Бурганга болгаш бо Черге четтиргенин илередир апаар.

Эмин Коян, Кызыл хоорайның чурттакчызы, грузин уктуг армян:

— Өг-бүлевиске армяннарның аразында демдеглээрвис байырларлар хөй. Оларның аразында грузин-армян Дэри деп байырларды онзалаар ийик мен. Ол хүн Бурганга сөгүрүүр, өргүл кылыр бис. Ол хүн кым-даа ажылдавас, өг-бүлөзи-биле хүрээге баар.

Кызыл хоорайда 15 чыл чурттап тур мен. Наадымда өг-бүлө-биле бойдусче үнүп турар бис. Ону чүгле тыва национал байырлар эвес дээр мен, чүге дээрге орустар, армяннар болгаш өске-даа националдарның төлээлери база байырлар турар. Шагаа байырларында ийи удаа киришкен мен. Чүгле эр улус даже үнер чораан. Мээң тыва өөрүм мени эдертип алгаш, канчаар байырларын көргүскеннер. Солун чорду, мээң сеткилимге аажок таарышкан.

Аль-Забейди Хальдун — Тывада ислам ниитилелдин төлээзи, Ирак:

— Езулуг мусульман кижилер националдар аразында ылгалды көрбес. Бо дээрге ниити байырлар-дыр. Шажын-чүдүлгелер, сөөк-язы аңгы-аңгы-даа болза, кады өөрүп-хөглөп турар бис. Тыва, орус, делегей байырларларын шуптузун демдеглээр бис. Ол шажын-чүдүлгө, национал-даа болза демей-ле. Чаңгыс бөмбүрзекте чурттап, чаңгыс кижилер сөөктүг болуп турар болгай бис. Бистин аравыска тайбың болгаш ынакшыл турар ужурулуг.

Мен бодаарымга, тываларның аажы-чаңы биле арабтарның аажы-чаңы демей ышкаштыр. Дыка хөй чурттарга четкен мен. Кижилерниң езу-чаңылдары дыка демей-дир, сөөк-язы ылгай кааптар чүүлдер бар-ла харын, ынчалза-даа ол бүгү чонну ындыг дивейн турар. Өг-бүлөгө чүү-даа турар дээр ийикпе. Россияда чоннар аажок найыралдыг чурттап турар. РФ-тин девискээринде бүгү-ле шажын-чүдүлгө бар, кым-даа кайы бирээзинге удурланмайн, тайбың-чаагай чурттап турар.

Мээң өөм ишти тыва кижилер. 21 чыл кады чурттап чор бис. Курстарга кады өөренип турган бис. Бистин уругларывыстың чарты — тывалар, чарты — арабтар. Тыва оларга тааржыр. Кым-даа оларны ол-бонация кижилер деп турбас. Ол дээрге республиканың удуртулгазының ачы-хавыяа-зы-дыр. Кижилерни каттыштырары-биле улуг ажылы дээш оларга өөрүп четтиргенимни илереттим.

Материалды Саяна ЦОЙ
белеткээн.

ЭРГЕЛЭЛ 70 ЧЫЛДААН

Тыва Арат Республика ССРЭ-ниң хүрээленинге кирген соонда, республиканың бүгү булуңнарынга ортумак школа-лар ажиттынып, аңаа ажил-даар өөредилге шугуму-биле ханы билиглиг, тускай эртемниг башкылар дыка херек апарган. Ынчангаш Тыва областың удуртукчулары бедик мергежилдиг, эртем-билиглиг башкыларны ССРЭ-ниң аңгы-аңгы хоорайларындан чалап турган.

Тывага кээп ажилдаар күзелин Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, Москваның педагогика институтунуң доозукчузу, аныяк башкы Николай Алексеевич Сердобов база илереткен. Ол Тывага чедип келирге, чазаа улуг өөрүшкү-маңнайлыг уткуп ап, Тыва областың улус өөредилге эргелелин удуртуун дааскан.

Аныяк удуртукчу Тываның аңгы-аңгы булуңнарынга чедип, улус өөредилгезин чогуур деңгелге чедир көдүрер дээш канчаар-даа аажок берге болгаш буянныг ажилды кылып турган. Н.А.Сердобовтуң ол үеде Барыин-Хемчиктин улус өөредилге килдизинге хамаарыштыр үндүрген дужаалын архив материалындан өскерилге чок номчуп көрүлүңер:

Приказ №127 от 04.04.1946 года.

По исполнению постановления госштата комиссии с 01.06.1946 года установить следующие штаты по Барун-Хемчикскому райОНО — заведующей отделом райОНО со ставкой 700 рублей;

— два инспектора со ставкой по 450 рублей;

— счетовод со ставкой 375 рублей.

ЗавОблОНО

Н.Сердобов.

Күрүне архивиниң материалдарындан алгаш көөрге, Барыин-Хемчик кожууннуң улус өөредилге килдизи 1945 чылдың августуң 7-де РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлы-биле тургустунган. Ынчангаш кожууннуң улус өөредилге эргелелиниң тургустунганындан бээр 70 чыл болган юбилейин ажилдакчылары чоокта чаа демдегледип эрттирген.

Кожууннуң өөредилге килдизиниң ажилдакчылары баштайгы чылында кожууннуң Аксы-Барлыкта, Кызыл-Мажалыкта, Аяңгатыда, Эрги-Барлыкта, Барлыкта школаларның ажилын харылап турганнар.

Кожууннуң девискээринге эң-не бир дугаар эге школа 1929 чылда Аксы-Барлыкка, амгы Бай-Тайга көвүрүүнүң адаанга, туттунган. Ону ол шагда чон «Бедик-Бажың» школы деп адап турганы солун. Ол-ла чылын Кызыл-Мажалыкка база эге школа ажиттынган. Ооң директорунга Бак-Көк Сономович Сат деп башкы томуйлаткан. 1930 чылда ол эге школаның чанынга кожууннуң аңгы-аңгы суурларындан келген оолдар, кыстарны чурттадып, өөредилге-биле интернатты база ажиткан.

Ол школа-интернатка Тываның улустуң чогаалчызы Салим Сазыгович Сүрүң-оол, Тываның баштайгы Президентизи Шериг-оол Дизижинович Ооржак, Тываның улустуң артизи

Барыин-Хемчик кожууннуң өөредилге эргелелиниң удуртукчузу В.С. Ондар.

Николай Кара-оолович Ооржак болгаш оон-даа өске Тываның ат-алдарлыг кижилери өөренип турганнар.

Кожууннуң өөредилге килдизин бедик мергежилдиг, ханы, чырык угаанныг кижилер аңгы-аңгы чылдарда удуртуп турган. Оларга Тары-Сюрюн, Лопсан-Ендан, С.Мозгов, Болдур-оол, Түмен-Өлзей Херелович Хертек, Биче-оол Самбууевич Хомушка, Дозураш Хертекович Шавыраа, Март-оол Манчынович Даржаа, Седен-оол Хүргүлекович Ондар, Мижит Оолакович Ооржак, Спар-оол Кенденчапович Күжүгет, Чамыян Быйымбаевич Ондар, Светлана Монгушова Ховалыг болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Школа директорларындан Кызыл-Мажалыктың №1 школынга Мария Ондаровна Лоп-

алдарлыг башкылары Степан Белекович Күжүгетти болгаш өскелерни-даа кожууннуң улус өөредилгезиниң эргелелиниң 70 чылдаан юбилейинде демдегледип, оларның дугайында чылыг сөстөрни хөйү-биле чугаалааннар.

Кожууннуң өөредилге эргелелинде амгы үеде 6 аңгы килдистерде ниитизи-биле 30 кижиге ажилдап турар. Олар кожууннуң девискээринде 10 школаларның, 1 кезээки школаның, 3 немерде өөредилге черлерин болгаш 13 ясли-садтарның ажил-ижин удуртуп-баштап, үнелиг арга-сүмезин хүн бүрүде оларга чедирип турарлар.

Амгы үеде кожууннуң өөредилге эргелелин удуртукчу арга-дуржулгазының талазы-биле чүгле Барыин-Хемчикте эвес, а бүгү Тывада билдингир

арга-сүмезин доктаамал кадып, чоруур.

Виктория Сергеевна — Кызыл-Мажалыктың №1 школынга директорлап тургаш, берге педагогиктиг айтырыгларын шиитпирлеп, кандыг-даа нарын байдалдардан үнер аргаларны үргүлчү тып эккээр чогаадыкчы салым-чаяанныг. Ооң түңнелинде ол школа Россия Федерациязының эң дээр дээн 100 школаларның аразынче 2014 чылда киргеш, лауреат атты чедип алган. Республика школаларындан Ушинскийниң медалы-биле шаңнаткан кара чаңгыс школа база ол.

Тыва Республиканың Чазааның үш чыл бурунгаар үндүргени эгелээшкини — школаларже эр башкыларны хаара тудар ажилга Виктория Сергеевна Ондарның кириген үлүү хөй. Бо хүнде ол школада эр башкыларның саны чүгле көвүдээн эвес, а харын Кызыл-Мажалыктың №1 школында 30 башкылар ажилдап, удуртулгазы шупту эр башкылардан тургустунган. Орус башкыларны республиканың көдээ школаларынче хаара тудар ажилды база ол школада эки деңгелде чедирген. Амгы үеде ол школада Москва, Рязань, Красноярск, Кызыл хоорайлардан келген 4 орус башкылар ажилдап турар.

Виктория Сергеевна Россия Федерациязының ниити өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы, Россияның башкыларының чогаадыкчы академиязының 1998 чылдан бээр кезигүну, дээди категорияның удуртукчузу. Аныяктар, школачылар аразында спорттуң улуг

Барыин-Хемчик кожууннуң тургустунганындан бээр 90 чыл болган оюнун байырлалының үезинде орус, тыва башкыларның парадка белеткенип турар үези.

сан-Серен, Кызыл-Мажалыктың №2 школынга Валентина Кенденовна Монгуш, Ак-Довурактың школаларында Альбина Кончаковна, Полина Сундуйовна, Зоя Дүктен-оол, Эрги-Барлык школынга Маадыр-оол Саая, Бараат Делег-оол, Аксы-Барлыкка Тываның улустуң башкызы Красс Салчак, Амыр Хоюгбан оларны кады ажилдап чораан эш-өөрү сактып, чылыг, чымчак сөстөрни чугаалап турдулар.

Барыин-Хемчик кожууннуң бүгү башкыларының аразындан Ленин ордени-биле шаңнаткан чаңгыс-ла башкы Хорбии Санчаевна Сайын-оолду, Россия Федерациязының

апарган Виктория Сергеевна Ондар удуртуп турар. Аныяк удуртукчуның педагогиктиг салым-чаяанының бүгү талалары ол кожууннуң школаларында ажилдап турган чылдарында көскүзү-биле илерээн.

Кожууннуң суурларындагы школалар туттунуп, оларны бедик мергежилдиг башкы кадрлар-биле четчелеп, аныяк башкыларның өөредилгезин организаастап, мөөңнелген байлак арга-дуржулгазын оларга дамчыдып бээр ажилга Виктория Сергеевна Ондарның кириген үлүг-хуузу улуг. Ол кожууннуң башкыларында ажилдап чорааш аягылап турган методикаларын,

суртаалчызы. Ол — шыдыраа ойнаарында херээжен спортчулар аразында республика чемпиону. Бодунуң оолдарын база спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге хаара тудар чоруур. Сергей сумо хүрешке Европа чемпиону деп бедик спортчу атты чедип алган. Алдар — тенниске республика чемпиону.

Бойдустан чаяттынган чогаадыкчы салым-чолду амыдыралчы арга-дуржулга-биле каттыштырып, мөөңнелген келгениниң түңнелинде кылып турар ажил-ижи илди чок, каалама ак орук-биле чоруп орав деп чугаа ол-дур ийин деп бодаар мен.

Владимир ЧАДАМБА.

ОРУК СЕПТЕЛГЕЗИНИН ТҮҢНЭЛДЕРИ

«М-54 «Енисей» федералдык оруктун Тывада эргелелин даргазы Андрей Көк массалык информация чепсектерин журналистери-биле ужураж оруктарның септелге сезону түңнелдерин таныштырып, лалга конференциязын эрттиген.

Андрей Көктүн чугааланы-биле алырга, тудуң организацияларның күжү-биле «М-54 «Енисейниң» федералдык автооруктуң 51 км участогун 23 км кезээниң капитал септелгезин доозарында болгаш орук демдектерин, камгал херимнерни тургузарында, хогаларны солуп, дыштанып шөлдерин болгаш автобус дугаар черлерни кылып, 1 млрд 374 млн. рубль түңнүг ажилды кылдынган.

Ус, Лиственная хемни кежилдир көвүрүглерни капитал септелгезин доозу аягылапче кириген. Карниз хемни кежилдир көвүрүгү септелге ажилы уламчылап турар ону ноябрь айда доозар.

РФ-тиң Чазааның Даргазы Дмитрий Медведевтин сентябрь 14-те ат салган айтылышкына езугаар, 2016 чылдың январь 1-ден эгелеп «М-54» федералдык автооруктуң угланышкына «Кызыл — Чадаана — Хандагайты — Боршоо» кылдыр өскерилти.

Бо айтырыгга хамаарышты Андрей Көк мынчаар харылаан:

Амгы үеде «М-54» федералдык автоорукту барыин таламже углап, Моол кызыгаары чедирериниң талазы-биле чогуур документиленни Россия тоорукче чоруткан. 2016 чылда федералдык оруктун чаа уун септелге ажилдарының график тургустунган. Чадаанадан Хандагайтыга чедир 88 километр орук участогун федералдык акшаландырышкын-биле 18 млн. рубль камгалаттынган чаартып, тудуп эгелээр.

Кызыл — Эрзин — Моол (Чагаан-Тологой) күрүне кызыгаарында чедир автоорук участогу республиканың эргезинче шилчий бээр дээрзин Андрей Көк дыңнаткан.

Шончалай ХОВАЛЫ

Надежда ЭРГЕП.

ТООЛЗУГ ОРАН – ТОЖУ

ЧАЖЫТ «ДҮЛГҮҮРЛЕРИ» КАЙДАЛ?

Тоора-Хем биле Ий сумузунун аразында оңгул-чингил орукка бөмбүк ышкаш өрү-куду өлөңдөп чорааш, чеде халдып келгеш, суурнуң ортузунда ийи каът бедик, чараш бажыңны дораан-на школа-дыр деп билип кааптывыс. Машинадан дүжүп келиривиске-ле, ак кадактарлыг тыва национал хептерин кеткен өөреникчилер, башкылар уткуп алды. Школа директору Светлана Хеймер-ооловна Саны чогаал чылынга тураскааткан ужуражылганы өөреникчилер, башкылар ийги каътта шагда манаан дээрже девидээш, дорт-ла сцена мурнунда салган стол баарын-

болгаш журналист мергежилдин чажыт «дүлгүүрлерин» кайын тып алырын, кайы чогаалды кымга тураскаатканындан эгелээш, бирден бирээ чок «байысаадылар». Хамыктың үнөр дөзү төрзөн чуртунга, төрөл чонунга, төрзөн дылынга ынакшыл болгаш чоргааралдан эгелээр. Кайгамчык байлак тыва аас чогаалын сонуургап, өөренип, тыва литератураны номчуп чоруур болза, ол кижиниң сагыш-сеткили байлак, кижилер-биле чугаалажып билир, чер-чуртунга ынак, культурлуг кижилер болур. А чер-чуртунга ады дээнде кижилер чүгле эки, буяңныг үүлө-херектерни бүдүрер болгай дээрзин чугаалаштывыс. Айтырылгар мырыңай төңчү чок боорга, боттарывыс-ла

Школаның музейин сонуургап көрүп турувуста, Ийниң кадыкшылга школа-интернадының башкылары манап турар дээрже база-ла дүвү-далаш-биле байыр-лашкаш, үнөр ужурга таварыштывыс.

«БОЛЧАГ ШАГЫ»

Ий кадыкшылга школазы кайгамчык чараш черде, Ий суурдан каш-ла километрде болду. Сайзана дег чараш школа-интернат-тыр. Девискээри арыг-силиг, агаарның арыг, чаагайын!

Улуг спорт залында урулгар, башкылар чыгып алган орлар. Ханада «Болчаг шагы» деп улгаттыр бижээн, Тываның Улустун чогаалчызы Екатерина Танованың шүлүктөрүндөн одурулгарны танып номчудувус.

ТКУ-нун филология факультетинин доозукчузу, бо школада тыва дыл болгаш чогаал башкызы Анай-Хаак Ак чогаал чылынга тураскааткан «Болчаг шагы» деп литературлуг кезээни ажытты. Бодунун тургусканы сценарийинде чараш шүлүктөр-ле хей де. ТКУ-га башкызы М.А.Күжүгет кезээниң башкарыкчызы башкыны меңээ таныштырары-ла ол боор, оон дугайында мынча дидир: «Студентилеп турганда, Анай-Хаак дыка оожум, билдирер-билдирбес чоруп турар кижилер болгай. Ам ажылдап турарын магадап, сценарийиниң утка-шынарлыгын чөпсүнүп, шүлүктөрүнүн чаражын магадап ор мен. Университетке эскертинмейн чоруп турза-даа, школага кээп ажылдай бергеш, талантызы көстүп кээр улус турар боор чүве, Анай-Хаак база ындыг болганы ол-дур көрөм». Шынап-ла,

дар, кыстар-ла-дыр. Орустап, тыва англилеп ырлап, шүлүктөп турда, ма Бо өөреникчилерниң мындыг аас-кежи чоруу дээрже-ле, оларның башкылар сеткил-сагыжындан бердинген ажыл түңнели-дир деп үнелээр апаар. Т.самга урулгарны аныяк башкы Сн. Андреевна Шоодурай өөредип т.англи дылга — Чечек Ооржаковна гын-оол. Ус-шевер кылылгар бөл. Артур Иванович Севзэнек удуртуп т.Бо башкының өөреникчилериниң б.бодунун ус-шевер ажылдары Моск.бээр яны-бүрү делгелгелерге үнел.ап келген. Урулгарның холу-биле к.ойнаар-кыстарның чаражын!

Школа директору Урана Базыровна чен — арга-дуржулганы бедик башкылар бирээзи. Ынчангаш башкының уд.турар школазын күрүне иштинде к.деп болур: тускай хоойлуларлыг, сап.чурумнуг. Школа-даа, интернат-даа

Ийниң кадыкшылга школазы.

да сандайларга ора кааптывыс. Тыва ужурлар: ыдыктыг черлер, өгге сагыыр езулалдар, тос сүзүк дугайында солун тайылбырларны долгандыр ханаларда бижээш, асканын сонуургап номчудувус. Адыр-Кежиг школазынга ийи хоочун башкының чалбарыг-йөрээлдер салып турарын тырттырып каан видеокинозу сагыжымга дораан кирип келди. Дыка-ла ханы утка-шынарлыг йөрээлдер! Ону кожуунга Башкылар хүнүнүн байырлалынга белек кылдыр тырттырган дээрзин, ол школаны бижип тура, демдеглөвөй барган болдум.

Ийжилер номнар делгелгезин база делгээн. Ында чалап алган чогаалчы башкыларның чырыкче үндүргөн номнарын танып кагдым. Оларның чогаалдарындан үзүндүлери бижээш, азып каан. Чогаал чылы-биле удур-дөдир байыр чедиришкенинниң соонда, ужуражылга айтырыг-хары хевиринче шилчиди. Урулгар келген аалчыларының чер-чуртун, школачы болгаш студент чылдарын сонуургап, чогаалды каян бижип эгелээнин, ону бижириниң чажыттарын, чогаалчы

урулгарны ыры-шүлүкче кирип көрээпиңер деп диледивис.

Шынап-ла, ону манап орган-биле дөмей, өөреникчилер Мария Күжүгет, Эдуард Мижит, Айлаңмаа Соян болгаш өске-даа чогаалчыларның шүлүктөрүн улай-улай номчуп-ла турлар. ТКУ-нун филология факультетинин доозукчузу, школада тыва дыл болгаш чогаал башкызы Аңгыр Хомушкү, өөнүн ишти Мочурга Хомушкү, ыры башкызы Владимир Ак ыры-шүлүккү бараалгатты. Өөреникчилер Чимис Дүмөндөй, Кежик Соян, Меңги Хертек, Субудай Кол, Чечена Кол оларның уран номчулганын сонуургадывыс.

Ий суму чагыргазының даргазы Валентина Алексеевна Кол аалчыларга байыр чедиргеш, суурнуң чурттакчыларының аразында 40-50 хар үезинде шүлүк бижип, чогаал сонуургап чоруур кижилер эвээш эвес, олар-биле база ужуражып, арга-сүмө кадып, чогаалдарынга үнелелден берген болзуңарза деп диледи. Дараазында бир келгеш, ындыг ужуражылганы эрттирип болур-дур деп дугуруштувус.

аалчылардан айтырыг-даа салырда, сценаже өөреникчилерин, башкыларын-даа чалаарда чараш одурулгар-биле хей-аът кирип, эптей каап орда амыр де.

Башкылар база өөреникчилерниң холушак концертин магадап, дыштанып көрдүвүс. Өөреникчилерниң танцылаарда кедип алган идик-хевиниң каас-чаражын! Эртине Күдүжүк, Саглай Бадыжык келир үеде уран чүүлдүн кижилери-дир дээр-

зинге канчап бүзүрөвөс боор. Сценага урулгар, оолдар сугда балык дег чаңчыккан-дыр. Чоргаарал болгаш өөрүшкү-биле күүселделерин бараалгадып, боттарынга бүзүрелдин көргүстүлөр.

Школа-интернатта урулгар аас-кежиктиг чурттап, өөренип турары илдең. Эптит-эвилең, сагылга-чурумнуг, эки өөредилгелиг, талантылыг чаштарга канчап өөрүвөс боор. Келир үеде чер-чуртувусту сайзырадып-хөгжүдөр кижилер олар-ла болгай. Кады кошкак урулгар деп кижилер бүзүрээр арга-жок, шупту омак-хөглүг, өткүт үнүг, чоргаар оол-

шагның чугула херек дериг-херекселде биле четчелеттинген. Урулгарның ү.өрээлдериниң арыг-силиг, каас-чара.чаа тумбалар, чаа соңга пөстери.не кол чүүл — өөреникчилерниң са.ажык, омак-хөглүү. А мында чүгле ка.быжыгладып, эмнедип турар уру.чурттап турар эвес, а өг-бүлөдө бай.берге урулгар база бар. Ынчангаш а.урулгарга бодаарга, онзагай кичээ.оларга херек. «Буяңныг үүлө-хер.кылып чоруур болгаш чорууңар чо.үүлөңөр бүдүңгүр болуп турары ол.башкы. Өөреникчилериңер, коллек.башкыларыңарга чоргаарланып болу.силер» — деп, директор башкыга хей.мурнунга байыр чедирдивис. Шынап-ла.урулгар школазынче күзүн улуг өөр.биле кээр, каникулда амырап чанар.база-ла школазынга өөренип чедип к.хүнүн четтикпейн манаар — аас-кежик.чаштар-дыр.

«Англилеп, орустап, тывалап лап, шүлүктөп турар бичии класс өөр.никчилерин көргөш, өөрүшкүнүн кар.чажы бүлдөңейнип келир, дыка-ла ч.танчылгар» — деп директор башкы чуг.лады.Мергежилеңге ол хире бердик.башкыларлыг урулгарның, шынап-ла.аас-кежикти ол-дур ийин.

Светлана БАЛЧЫ

Кызыл—Тоора-Хем—Ий—Кызыл.

Ийшколазы.

АЛДАРЛЫГ ЭРТЕМДЕННИН СЕЗЕН ХАРЛААНЫ-БИЛЕ

Геология эртемнеринин доктору, Бойдус курлавырларын шигээдиринин тала-институттун эртем ажил-чызы, РФ-тиң болгаш ТР-ниң алдарлыг ажилдакчы-зы Владимир Ильич Лебедев алдарынын демдеглер турары-на Тываның Баштыңы Шолбан-оол байыр чедирген.

Хүндүлүг Владимир Ильич! Силерниң ханызындан 80 хар-кызын чыгарып, Силерге байыр чыгарып тур мен! Бистиң республи-када Силер ышкыш хүндүткелдиг-ден, геология болгаш мине-ралдык адырында бедик мергел-чил чурттап турары тыва-га болгаш бүгү республикага-га болгаш Силер республикага ака-лык эртемниң хевирлеттинип-тиң үезинде херек кырында бичи-лештирер эртемниң кавайы-на Тывада Бойдус курлавырларын шигээдиринин тала-

зы-биле институтун тургузушкан-ныр. Бо институт Тываның бай-лаан делегейге билдингир кылдыр-а ажыдып чарлаан, ону шигээдип-а алырынче орукту изээн, регион-нуң экономиказын тургузуун өскерт-ип, бүдүрүлгелерни тургузарына, а ооң-биле чергелештир республиканың-чонунуң амыдыралын өскерттир-ип улуг уjur-дузалыг болган. Силер-ниң чүс-чүс кылдыр санаттынган эр-тем ажилдарынын түңнелдери, а олу-ш-каш Силерниң өөреникчилериниң-бүгү салгалдарынын шинчилел-дери бо хүннерде-даа Тываның соци-ал-экономика хөгжүлдүзүгүгү үнел-еп четпес уjur-дузалыг, оларның ачы-зында амгы үениң даг комбинатта-ры, болбаазырадылга компаниялар-тургустунуп турар, инновациялыг-технологиялар тыптып турар. Си-лер бөгүн безин Тываның амыдырал-чуртталгазын экижидер сорулгалыг-төлөвилелдерниң, чаа бодалдарны-ң, көрүштерниң эгелекчизи болуп, баш-тайгы орук изекчизи эзулуг эртемден

кижиниң сүлдө-соруун бедик тудуп-чоруур хевээр-дир силер.

Меңээ, мен бодаарымга, республикавыстың дыка хей чурт-такчыларына Силерниң Тыва-га ынакшылыңар болгаш шынчы-чорууңар онза эргим. Делегейниң-болгаш Россияның кайы-даа хоо-райларына Силерни улуг болгаш-ховар салым-чаяанның эртемден-дел үнелээр болгаш хүлээп алырын-га белен болза-даа, чилиңерге чедир-тыва болуп артпышан, бо ийги-төрзүн чериңер болу берген онза-чараш, ынчалза-даа кадыг-берге-бойдустуг черниң хөгжүлдүзүгү дээш-чурттап чоруур хевээр силер.

Эргим Владимир Ильич, бурунгаар-көрүжүңер, энциклопедияда дег ханы-билиглеринер болгаш делгем арга-дуржулганыңар-биле харам чокка-үлөжип-чорууруңар, чырык бажыңар болгаш-ажык сеткилер дээш Силерге-четтирдис. Быжыг кадыкшылды, чогаадыкчы чедишкinnerни болгаш-бүгүдөгү экини күзөдим!

САЙЗЫРАДЫР БОЛГАШ САГЫЫР

Ха-Хөл кожуунуң төпчүткен-саңының ажилдакчылары-на Республикада Улусчу эзу-чулдар чылынга тураскаадып-турган ортумак школаларынче-ургулга эзугаар «Тыва улустун-чаңчылдарын сайзырадыры-са сагыыры» деп өөредиглиг-семинарны эрттирген. Семинарның сорулгалары: бистиң-депутаттар шагдан бээр сагып-чоруу-чаңчылдарын анык-өскенге-деп, эзу-чаңчылдарның уjur-дузалыг-биле ниитилелге тургузукчу,-экижидер, өөредилгелиг байдалды-н алыры; чаагай чаңчылдарның-сыйгактары уттундуруп бар чыда-лыг анык-өскенге биче сеткилдиг,-үлүзчел, эвилең-ээлдек мөзү-рлерни кижизидери; өг-бүлениң-иже ада-иениң ажы-төл кижизиди-нинге тыва эзу-чаңчылдарны-н алыры.

Семинарда кожуунуң школалары-н ууртулгалы, тыва дыл болгаш-а башкылары, эге болгаш ор-то класстарның өөреникчилери, тываның ном саңының ажилдакчы-на кожуунуң төпчүткен ном-на ажилдакчылары, көдээ суур-на ном саңының эргелекчилери

идепкейлиг киришкеннер.

Ак-Дуруг ортумак школазынга ни-тизи-биле 10 аңгы темаларга илетке-лдерни кылганнар. Байыр Байынды-аттыг уран чүүл школазының башкы-зы Д.О.Ооржак чыгланнарда тыва-улустун хөгжүм херекселдерин таныш-тырбышаан, солун илеткелди кыска, тодаргай кылдыр кылганы онзагай-болган. Уран чүүл школазының бөлүк-башкылары тыва улустун ырларын-хөгжүм херекселдеринге үдевишаан, ырлап күөсеткеннер. Өөреникчилер, башкылар тыва улустун эзу-чаңчыл-дарының дугайында чүүлдерни тыва-чогаалчыларның чогаалдарындан-дилеп тургаш, оларга даянып алгаш, солун илеткелдерни кылган.

Булун-Терек ортумак школазының-өөреникчилеринин болгаш башкылары-ның белеткели эки болган. Школаның-башкылары семинар эрттирер залды-аянныг кылдыр дерзэн, улусчу, эзу-чаңчылдар чылынга тураскаадып шко-лага кылып чоруткан хемчеглерниң-чуруктарын, улусчу эзу-чаңчылдар-чылының эмблемазын, үлөгер домак-тарны чараштыр бижээш, ханалар-да аскан. Эге класс өөреникчилери-башкызы О.Б.Баазакай-биле ак ка-дактыг, аякта сүттүг, амданныг шайын

сунмушаан, шүлүктевишаан, келген-аалчыларны уткуп алганнар.

Киржикчи бүрүзүнүн белетке-ли шырак. Удуртукчу башкылар, өөреникчилери-даа тыва кижиниң-бир чоргааралы тыва хевин-кедип алгаш, чуруктарны көргүзүп-тур-гаш, илеткелдери кылганы бир янзы. Ылаңгыя хоочун башкы Наталья Кыр-гысовна Лопсанның 4-5 класстарның-өөреникчилериниң аразына эрттирген-ни «Чеченнер мөөрейи» солун болган.

Кожуунуң төпчүткен ном саңы-ның чурт-шинчилел килдизиниң-ажылдакчылары тыва улустун эзу-чаңчылдарының дугайында номнарны-чыгып, «Чаагай чаңчылдарның шыг-жамыры» деп ном делгелгезин дерип-тургускан.

Чоннуң чаагай чаңчылдарын кам-галап кадагалап, харын-даа ону чаа-үеге таарыштыр, чончу утка-шына-ры-биле хевээр амыдыралга сагыыр-болзувусса эки. Ол эки чаңчылды-урулгарга өөредип, билиндирер сорул-галыг ажилдаарын чугула деп санап-турар бис.

Д.ДОРЖУ,

Чаа-Хөл кожуунуң төпчүткен-ном саңының чурт-шинчилел-килдизиниң эргелекчизи.

«Доруг-Дайымның» ылап төөгүзү

Ноябрь 24-те үнген №118 «Шын»-нда «Доруг-Дайым» деп ырның-азын, сөзүн парлааш, ону 1986-да-ла Мерген Намгай-оол деп-а оол чок апаар бетинде би-деп каан болду. Шуут-ла «Сөзү-ген Намгай-оолдуу» деп каан. Чүй бээримге, Санчы Кызыл-чуң «Доруг-Дайым» деп сура-гырының сөзү болду, чүгле-и өскерттип каан, ылаңгыя ийги-лиг одуруун.

Тыва хөөмейни алдаржыткан улуг-эриң бирээзи, Тыва АССР-ниң-ураанының алдарлыг ажилдак-чы, шүлүкчү, аялга бижикчизи, эдикчи, төрзүн Өвүрүнде, Дус-на чонунга Артист деп адаткан-чы Донгакович Кызыл-оолдун-агааның хылдарындан» деп-а ному ооң мөчээзиниң соонда, чыл болгаш, 1986 чылда үнүп кел-ди. Ооң 33-кү арнында бо сурагы-ның одуруглары парлааттыг-ан. Бо ырын дириг чорааш, боду-ла чораан, соонда барып ону хей-эдикчилерниң база ырлап чоруу-нунга эвес дыңнаан мен.

Мерген Намгай-оол, мезн бодалым-на номдан бо шүлүктү номчааш,

аялга чогаадып турган бооп кадавас. А чүге одуругларын өскерттип тур-ганын ам кымдан айтырар боор. Чүгле-чүвениң шынын алыр болза, «Доруг-Дайымның» сөзүнүн ылап автору (бодунуң чогааткан аялганың база) Кызыл-оол Санчы-ла болгай, ол арга-жок бадыткалдыг шын-дыр.

Оон ыңай кандыг-бир ырының-сөстөрүн анык күүседикчилериниң-өскерттип ырлай бээр дээш, аажок-хараадаар мен. Чаңгыс чижек, өзүп ора-раадаар мен. Улуг идегелди берип турар ыраажы-Саян Дембирелдин репертуарына-база бо ыры кирип турар. Ында оду-

ДОРУГ-ДАЙЫМ

Талыгырда сыннар бажын кайгап туруп,
Даш дег кылдыр сооттунуп алам, Доруум.

Малчыннарның шуулганы Наадымдыга,
Маргылдаалыг оюн-хөгже салыптаалы.

Халып эрткен оглааны-даа сыдымнааштың,
Карак чивеш аразында төрөпчилээр

Холдун-буттун аайы-биле, хөөкүй Доруум,
Колдамнажып, бажың савап, челип орам.

Алдан дөртке содалангаш, бодум орайн,
Арыг тудуп, түрлүг девип, шүглүп үнейн.

Чүгүрүктөр чарыжыңа эртип келем,
Чүгүлүг куш дег эреспейим, Доруг-Дайым.

Чүгүлүг куш дег эреспейим, Доруг-Дайым.

Николай КУУЛАР,

Тыва Республиканың Улустун чогаалчызы.

РОССИЯНЫН СУД ПРИСТАВТАРЫНЫН ХУНУН ДЕМДЕГЛЭЭН

Суд приставтарының тыптып келгени 1917 чылдарның мурнунда турган юдиктиг систе-маже эглип турары.

Суд шийтпирин күүседир приставтар деп албан-дужаал турган дугайында баштайгы бижимелдер 1270 чылда көстүп келген. А 1864 чылда император Александр II чорутканы суд реформазынын соонда суд приставтарының албан-хүлээлгелериниң уjur-дузаны онза көскү апарган. Ол албан-дужаалга чүгле бүзүрелдиг, эки мөзү-бүдүштүг кижилерни томуйлап турган.

1917 чылдың соонда суд приставтарының албан-хүлээлгелерин суд күүседикчилеринге даас-кан. Чүгле 80 чылдар эрткен соонда, суд приставта-рын катап тургусканы төөгү эзугаар төлөптүг дээрзи бадыткаттыг. 1997 чылдың ноябрь 6-да «Суд приставтарының дугайында» болгаш «Күүседикчи ажил-чорудулга дугайында» федералдыг хоойлу-лар күштүг болуп эгелзэн.

1998 чылдан бээр Суд приставтарының албаны Тыва Республикада база ажилдап турар.

1998 чылдың февраль 16-да Тыва Республиканың юстиция сайыды Сергей Степанович Күжүгеттин ду-жаалы-биле суд приставтарының кезектери Кызыл хоорайга, Кызыл, Чеди-Хөл, Тес-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Меңгүн-Тайга кожууннарда тургустунган. Ол-ла дужаал эзугаар суд приставтарының албан-дужаалдарын суд прис-тавтары-күүседикчилери кылдыр шилчиткен. Район судтарына ажилдап турган суд күүседикчилериниң составындан республикага чаа хамаарышпас суд приставтарының албаны хевирлеттинген.

Россия Федерациязының Президентизиниң «Күүседикчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының системазы болгаш тургузуунуң дугайында» №314 Айыткалы үнген соонда, 2004 чылдың ноябрь 22-де РФ-тиң Юстиция яамызының «Күүседикчи эрге-чагырганың фе-дералдыг органнарының системазы болгаш тургузуунуң дугайында» №1465-к дужаалы-биле РФ-тиң Юстиция яамызының Тыва Республикада эргелели Тыва Республикада Федералдыг бүрүткел албаны болгаш Тыва Республикада Федералдыг суд приставтарының девискээр органы кылдыр эде тургустунган.

Тыва Республикада суд приставтарының фе-дералдыг албанының эргелелин удуртукчузу Тыва Республиканың кол суд приставы — Омак Степанович Достай. Суд приставтарының ажилы — ажилына бердинген кижилерниң ижи. Ол кезээде аас-дылдыг, аар-берге байдалдар-биле холбаалыг. Ынчангаш ооң ажилына кол негелделер — мерге-жили бедик, улус-биле чугаалажып, туттунуп билер, күш-дамыр талазы-биле эки белеткелдиг болгаш Хоойлунуң үжүк бүрүзүн шыңгы сагыыры. Чүнүң-даа мурнунда бодунга негелделин өске улуска улуг үлөгер болуп дээрзин Омак Достай билип, бир дугаарында бодунга шыңгы негелдени салгаш, ажилдакчыларындан база ындыг хамаарылгалыг болурун чурумчуткан.

Тыва Республиканың суд приставтарының албанының кол чоргааралы, дүн-хүн дивейн, эвээш акша-шалыңгы-даа болза, чаргы-чаалыг, бо берге иштиң төлээлери, суд приставтарының шаандагы ат-алдарын эгидер дээш ажилдап турар кижилер болуп турар деп, республиканың кол суд приставы Омак Достай чугаалаар.

Тыва Республиканың суд приставтарының албанының ажил-чорудулганының түңнелинде 2015 чылдың 9 айларының дургузунда каттышкан бюджетче 83 млн. 108 муң рубльди шилчиткен. Судтарның административтиг торгаалдар дээш шийтпирлери эзугаар 25 млн. 510 муң рубль, өске торгаалдар дээш 32 млн. 221 муң рубльди тыр-тырткан болгаш шилчиткен.

Социал уjur-дузалыг ажил-чорудулгалар аайы-биле: алимент төлевирлерин 6 млн. 800 муң рубль түңге тыртып, ону алыр уjurлуг уругларның хоойлу эзугаар төлээлеринче шилчиткен.

Өскүс уруглар болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар талазы-биле суд приставтары Тыва Республиканың Чазаа-биле ажилдаан түңнелинде 2015 чылдың 9 айларында 15 херектер күүсеттинген.

Оон аңгыда Кызылда болгаш Кызыл кожуунда уруглар садтарына олуттар негээнин хандырган дугайында 878 суд шийтпирин күүсеткен. Ком-мунал ачы-дузалар дээш 33 млн. 990 муң рубль төлевирлерни тырткан болгаш шилчиткен.

РФ-тиң Тыва Республикада СПФАЗ парлалга албаны.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СҮТ-ХӨЛ КОЖУУННУҢ АК-ДАШ СУМУЗУНУҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ХУРАЛЫ

Сүт-Хөл кожууннун Ак-Даш көдээ сумузунун чагырга даргазының хостуг албан-дужаалын ээлээринин конкурзун чарлап тур.

Квалификациялыг негелделер: дээди профессионал эртемниң бары, мергежил аайы-биле стажының 3 чылдан эвээш эвес болуру.

Конкурска киржири-биле документилерни 2007 чылдың март 2-де «Россия Федерациязынга муниципалдыг албан дугайында» №25-ФХ Федералдыг хоойлунун 76 чүүлүнге дүүштүр дужаар:

Конкурстун негелделери-биле, конкурсту эрттиреринин чуруму-биле, керээзинин төлөвилели-биле «Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну» муниципалдыг районнун албан-езузуунун сайтызындан таныжып ап болур suthol.tuva24.

г. Документилерни дараазында адреске хүлээп алыр:

Сүт-Хөл кожуун, Ак-Даш суур, Найырал кудумчузу, 37, 10 шактан 17 шакка чедир. Харылзажыр телефон: 8-983-590-44-37

Документилерни хүлээп алырының хуусаазы: бо чарлалды парлаан хүнден 20 хонук.

Документилерни чөптүг чылдагаан чокка чогуур үезинде кирибээни, ону четче эвес азы долдурарының дүрүмнерин хажыдып киригени оларны хүлээп алырындан хамаатыга ойталаарының барымдаазы болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СҮТ-ХӨЛ КОЖУУННУҢ АЛДАН-МААДЫР СУМУЗУНУҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ХУРАЛЫ

Сүт-Хөл кожууннун Алдан-Маадыр көдээ сумузунун чагырга даргазының хостуг албан-дужаалын ээлээринин конкурзун чарлап тур.

Квалификациялыг негелделер: дээди профессионал эртемниң бары, мергежил аайы-биле стажының 3 чылдан эвээш эвес болуру.

Конкурска киржири-биле документилерни 2007 чылдың март 2-де «Россия Федерациязынга муниципалдыг албан дугайында» №25-ФХ Федералдыг хоойлунун 76 чүүлүнге дүүштүр дужаар:

Конкурстун негелделери-биле, конкурсту эрттиреринин чуруму-биле, керээзинин төлөвилели-биле «Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну» муниципалдыг районнун албан-езузуунун сайтызындан таныжып ап болур suthol.tuva24.

г. Документилерни дараазында адреске хүлээп алыр:

Сүт-Хөл кожуун, Алдан-Маадыр суур, Дажы-Намчал кудумчузу, 22, 10 шактан 17 шакка чедир. Харылзажыр телефон: 8-923-010-17-27

Документилерни хүлээп алырының хуусаазы: бо чарлалды парлаан хүнден 20 хонук.

Документилерни чөптүг чылдагаан чокка чогуур үезинде кирибээни, ону четче эвес азы долдурарының дүрүмнерин хажыдып киригени оларны хүлээп алырындан хамаатыга ойталаарының барымдаазы болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СҮТ-ХӨЛ КОЖУУННУҢ КАРА-ЧЫРАА СУМУЗУНУҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ХУРАЛЫ

Сүт-Хөл кожууннун Кара-Чыраа көдээ сумузунун чагырга даргазының хостуг албан-дужаалын ээлээринин конкурзун чарлап тур.

Квалификациялыг негелделер: дээди профессионал эртемниң бары, мергежил аайы-биле стажының 3 чылдан эвээш эвес болуру.

Конкурска киржири-биле документилерни 2007 чылдың март 2-де «Россия Федерациязынга муниципалдыг албан дугайында» №25-ФХ Федералдыг хоойлунун 76 чүүлүнге дүүштүр дужаар:

Конкурстун негелделери-биле, конкурсту эрттиреринин чуруму-биле, керээзинин төлөвилели-биле «Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну» муниципалдыг районнун албан-езузуунун сайтызындан таныжып ап болур suthol.tuva24.

г. Документилерни дараазында адреске хүлээп алыр:

Сүт-Хөл кожуун, Кара-Чыраа суур, Арат кудумчузу, 27, 10 шактан 17 шакка чедир. Харылзажыр телефон: 8-923-541-79-37

Документилерни хүлээп алырының хуусаазы: бо чарлалды парлаан хүнден 20 хонук.

Документилерни чөптүг чылдагаан чокка чогуур үезинде кирибээни, ону четче эвес азы долдурарының дүрүмнерин хажыдып киригени оларны хүлээп алырындан хамаатыга ойталаарының барымдаазы болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СҮТ-ХӨЛ КОЖУУННУҢ КЫЗЫЛ-ТАЙГА СУМУЗУНУҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ХУРАЛЫ

Сүт-Хөл кожууннун Кызыл-Тайга көдээ сумузунун чагырга даргазының хостуг албан-дужаалын ээлээринин конкурзун чарлап тур.

Квалификациялыг негелделер: дээди профессионал эртемниң бары, мергежил аайы-биле стажының 3 чылдан эвээш эвес болуру.

Конкурска киржири-биле документилерни 2007 чылдың март 2-де «Россия Федерациязынга муниципалдыг албан дугайында» №25-ФХ Федералдыг хоойлунун 76 чүүлүнге дүүштүр дужаар:

Конкурстун негелделери-биле, конкурсту эрттиреринин чуруму-биле, керээзинин төлөвилели-биле «Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну» муниципалдыг районнун албан-езузуунун сайтызындан таныжып ап болур suthol.tuva24.

г. Документилерни дараазында адреске хүлээп алыр:

Сүт-Хөл кожуун, Кызыл-Тайга суур, Ыймажап кудумчузу, 20, 10 шактан 17 шакка чедир. Харылзажыр телефон: 8-929-317-45-29.

Документилерни хүлээп алырының хуусаазы: бо чарлалды парлаан хүнден 20 хонук.

Документилерни чөптүг чылдагаан чокка чогуур үезинде кирибээни, ону четче эвес азы долдурарының дүрүмнерин хажыдып киригени оларны хүлээп алырындан хамаатыга ойталаарының барымдаазы болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СҮТ-ХӨЛ КОЖУУННУҢ БОРА-ТАЙГА СУМУЗУНУҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ХУРАЛЫ

Сүт-Хөл кожууннун Бора-Тайга көдээ сумузунун чагырга даргазының хостуг албан-дужаалын ээлээринин конкурзун чарлап тур.

Квалификациялыг негелделер: дээди профессионал эртемниң бары, мергежил аайы-биле стажының 3 чылдан эвээш эвес болуру.

Конкурска киржири-биле документилерни 2007 чылдың март 2-де «Россия Федерациязынга муниципалдыг албан дугайында» №25-ФХ Федералдыг хоойлунун 76 чүүлүнге дүүштүр дужаар:

Конкурстун негелделери-биле, конкурсту эрттиреринин чуруму-биле, керээзинин төлөвилели-биле «Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну» муниципалдыг районнун албан-езузуунун сайтызындан таныжып ап болур suthol.tuva24.

г. Документилерни дараазында адреске хүлээп алыр:

Сүт-Хөл кожуун, Бора-Тайга суур, Кара-Сал Павел кудумчузу, 26, 10 шактан 17 шакка чедир. Харылзажыр телефон: 8-913-357-61-24.

Документилерни хүлээп алырының хуусаазы: бо чарлалды парлаан хүнден 20 хонук.

Документилерни чөптүг чылдагаан чокка чогуур үезинде кирибээни, ону четче эвес азы долдурарының дүрүмнерин хажыдып киригени оларны хүлээп алырындан хамаатыга ойталаарының барымдаазы болур.

Профессионал өөредилгениң «ТЫВААВТОТРАНС» өөредилге-курс комбинатының автошколазы

«В», «С», «С», «Д», «Е» категорияның чолаачылары өөредиринин чыылдазын чарлап тур.

«ЭЖИНИ ЭДЕРТИП КЕЛ»!!! деп акцияны чарлаан. С 7 хуу алырыңа эргежок чугула чүүл—чолаачылаар эрге шынзылгазы негеттинип турар эштиг болуру!

Студентилерге чиигелделер бар!!! (студент биле көргүс)—1000 рубль.

Дараазында мергежилдерге өөредирин-биле чыылда мал чоруп турар:

«А», «В», «С», «С», «Д», «С», «В», «Е», «С» категориялар чолаачылары;

-айыылдыг чүктөр сөөртүр чолаачыларны (ДОПОГ);

-пассажирлер аргыштарының талазы-биле орук ч

чээшкениниң дүрүмнеринин техминимуму;

-бүгү хевирлеринин чолаачыларының стажировказы;

-удуртукчуларга болгаш өрттүң айыыл чок чоруу дээ

рысалгалыг кижилерге ыяап өөренир өрт-техниктиг мин

талазы-биле кыска хуусаалыг курстар.

Төлээр хуусааны узадып болур, кичээлдерниң граф

өскерттир арга бар, өөренип турар кижилерге бүрүзүңе онзага

чээшгей.

Айтырыг салыр телефоннар: (39422) 2-71-37, 2-96

89607781555

Полевая кудумчузу, 120.

Долгаңар, келиңер, автошколаңың дуржулгалыг башк

рыңа өөрениңер, бедик мергежилдиг болуп, оруктарга чор

чоруңар!

Лицензия №1281, 2011 чылдың 06.14-те ТР-ниң Өөред

адырыңа хайгаарал албаны тывыскаң.

Төлөвирлиг үндезинге парла

СКИДКИ В ГУП РТ «БЮРО ТЕХНИЧЕСКОЙ ИНВЕНТАРИЗАЦИИ» СКИДКИ!!!

В честь своего 70-летия ГУП РТ «БТИ» дарит своим клиентам скидки от 7% до 70%

на изготовление ТЕХНИЧЕСКИХ ПЛАНОВ

С 07 октября до 07 декабря 2015 года любой гражданин (физическое лицо), заключающий с нами договор подряда на изготовление технического плана, становится участником акции «Юбилейный ценопад».

Размер своей скидки заявитель определяет сам.

Подробности по тел: (39422) 3-44-65; 8-963-251-748

www.bti17.com, <http://vk.com/bti17>.

Төлөвирлиг үндезинге парла

УАЗ автомашинага артык кезектерни

барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагыдар бо өрттээниң 50 хууун баштай төлөп алыр. Өрттээ Новосибирск райны. 20 хууга чедир чиигелделип.

Магазин «Регион 17», Интернациональная кудумчузу,

(2 дугаар каът) Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-8

ИП ФАТЕЕВ А.Ю. ИНН170108166930

Төлөвирлиг үндезинге парла

1970 чылда Өвүрнүн Торгалыг школазын доозукчулары ноябрь 6-да дүште 13 ша

Азия төвүңе чыгыр. Дадывыр 500 руб.

Тел.: 8-923-542-79-13.

Мөгейиг

Өвүр кожууннун чагырга даргазынга ажилдап чораан А. Сандр Санчат-оолович Кууларның өөнүн ишти, үр үеде Хагайты школазынга математика башкылап келген

Фаина Костеевна КУУЛАРНЫҢ

аарыга таварышкаш мөчээни-биле холбаштыр ооң чоок күүринге, хөй санныг төрелдеринге, эш-өөрүңге ханы кажыда илереттивис. Кожууннун хөгжүлдизинге үлүүн кирип кел чоннун бүзүрелдиг даянгыгы, кожууннун үлөгерлиг өг-бүлө ээзи, биче сеткилдиг, дузааргак, хөй санныг өөреникчиле өөредип, кижизиткен башкының овор-хевири кезээ мөңгү чүрөктеривиске уттундурбас болуп артар.

Өвүр кожууннун чагыргазы база Төлээлекчилер хура

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар Ш.М. СУВАН.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Реклама, чарлал килдизи — 2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.

Тираж 4457. Номерни парлапгаже дужаагы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүр Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаптыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыгын саннары болгаш өске-даа фактлары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.